

mocí kterého by se vyhnula chikanám se zákonem kartelním spojeným, a přece cíle svého dosáhla. Avšak příklad jejich ukáže cestu také jiným, ve skutečné nouzi se nenalézajícím a jen vykořisťování zamýšlejícím sdružením a následek vládního návrhu bude jen, že kartely ve dnešní formě zaniknou a že místo jich zaujmou útvary jiné, zásadně škodlivé. Cesta k tomu je velmi snadná, vládní návrh sám ji udává. an podrobuje předpisům svým jen sdružení více samostatných podnikatelů; nebude-li zde tudíž několik samostatných podniků, nýbrž jen jeden, nebude tento jediný podnik, byť i byl sloučil v sobě všechny dosavadní závody toho druhu, podléhati zákonu kartelovému a bude moci bezohledně vykořisťovati celé obyvatelstvo státu.

Týž následek mělo i nepředložené a nepromyšlené zakročení státu proti kartelům ve Spojených Státech severoamerických; i tam měl stát za to, že lze kartely pouhým zákazem odstraniti, a co následovalo? Jednotlivé závody, dříve v kartel sloučené, spojily se jednoduše v jednu velikou společnost, kteréž všechny závody ty náležely, nešlo pak tedy o kartel více podnikatelů, nýbrž o podnik jediný, byť i ohromný, a zákon neměl nad ním více moci. Veliká tato společnost, t. zv. trust, měla pak ovšem faktický monopol a nic se neostýchala, tohoto monopolu i co nejvíce využití a vykořisťovala konsumenty dle libosti. Dnes ve Spojených Státech skoro veškerá výroba i obchod jsou ztrustovány, zajisté ne ku prospěchu konsumentů a také ne ve prospěch zdravého rozvoje tamního hospodářství.

A zcela stejný následek může a jistě také — bude-li dnešní návrh vládní kodifikován — bude mít kartelní zákon náš.

Proto vládní návrh ve dnešní formě své je úplně zavržitelný, poněvadž jednak nevztahuje se na kartely všechny, nýbrž jen na některé, poněvadž má na zřeteli jen zájmy fiskální a poněvadž ani v tomto svém obmezení neposkytuje nížádné záruky úspěchu.

Chce-li vůbec stát již dnes proti škodlivým výhonkům kartelů zakročiti — ač by snad Rakousku prospěšnější bylo, vyčkati, až státy jiné, průmyslem mocnější a na kartely bohatší, jako příkl. Německo, Francie a Anglie, v této příčině první krok učiní, a jak se krok ten osvědčí — pak ať se zařídí kartelní úřad zvláštní, účelně sestavený, který by nejprve vyšetřil všechny detaily kartelů a pak navrhl a zavedl opatření, kterými by škodlivé jich následky úspěšně mohly být zamezeny. Formální předpisy vládního návrhu by v této příčině snad úplně vyhovovaly, avšak k materiálním by musily vedle záповědí usnesení kartelových neb kartelu samotného přistoupiti i prostředky jiné, úspěšnější a vztahující se nejen ke kartelům v užším toho slova smyslu, nýbrž i ke trustům a jiným útvarům monopolistickým.

Dr. R. Hotowetz.

Několik slov o práci žen.

Napsal Antonín Hajn.

I.

O práci žen uvažuje a píše se dnes velice mnoho, jakkoli předmět ten není novinkou. Práce žen byla zajisté vždy ve společnosti, aniž kdy zbavena byla všech obtíží neb krutostí, které lpěly na práci mužů. V době otroctví žena otročila jako muž; v době poddanství robotila stejně s mužem — slovem nebylo ve společnosti druhu práce, aby nezastihla zároveň i ženu — arci vždy ženu určitých vrstev.

Práce žen ve všeobecném slova toho významu byla tedy vždycky, ale nebývalo vždy jistých okolností, jaké dnes práci žen doprovázejí. Tyto okolnosti jsou to právě, které rčení »práce žen« v dnešní době propůjčují zvláštní význam, všeobecný pojem obmezující a specifikující. Dříve žena pracovala, aniž rodina její byla rušena, dnes však tisíce žen pracují na újmu svým rodinám. Dříve práce žen nebyla těmto a skrze ně potomkům celkem tak škodlivá, dnes však tisíce žen pracují na úkor svého i svých příštích dítek zdraví; dříve práce žen obmezena jsouc na rodinu, na rodinné hospodářství, doplňovala zde neb i umožňovala práci mužovu nezasahující nijak rušivě v obor jeho působení, dnes však tisíce žen prací svou vypuzují muže a vzniká tak čistě moderní otázka konkurence pohlaví se všemi zlobami i vášněmi, újmami mravními i hmotnými takového hospodářského a sociálního zápasu. A tak čteme-li dnes rčení »práce žen«, myslíme si obyčejně jen na určitý druh této práce, totiž na průmyslovou práci žen a tu speciálně zase na tovární. Ony zvláštní okolnosti, o kterých jsem se již zmínil, jsou zajisté právě při tomto druhu ženské práce nejvýznačnější a nejpůsobivější.

Ale dnešní žena nepracuje jen v továrnách nebo v dílnách řemeslnických, nebo jen v kon-tóaru, nebo za pultem. Ona pracuje v celé řadě jiných věcí a o tom v zájmu — napíši to přímo — spravedlnosti jest nutno si pohovořiti. Žena a její podíl na společenské práci se zajisté zcela přehlíží a zhusta i podceňuje a pohrdá; líčívá se jako trubec v úle společnosti, zejména v oboru t. zv. vyšší činnosti lidské. Muž jest živitelem, hlavou, sloupem, pramenem všeho — žena jen nejpodřízenějším článkem v organizaci lidské a často ani tím ne, holou zbytečností, pouhou přítěží. Zatím ve skutečnosti věci mají se poněkud jinak, a podobně mluvíti může jen ten, kdo nevidí podrobněji do ústrojí stavby společnosti.

Ženě připadly ve společnosti nejnevědeckější úkoly, které pro svoji samozřejmou nezbytnost, zevšednělost a tím i pro svoji zdánlivou bezvýznamnost se takřka ztrácejí v dějinách lidské práce, v dějinách kultury lidstva, a ztrácejí se

stále i v dnešní přítomnosti samé. Vezměme si jen všeobecný úkol ženy, nejen dáti dítěti život, ale o dítě to pečovati až k jinošským létům. Co tu práce, co tu strasti fysických i duševních žena podnikne, jichž muž bývá celkem ušetřen! Namítne-li se pak, že tento má zase strasti jiné, pak ihned viděti z toho, jak nesprávně se podceňovala práce žen, a to proto, že nevzalo se na ni jedno správné měřítko: dělba práce. Lidstvo trvá, množí se a vyvíjí se, a v celém tomto podivuhodném, velkolepém procese zapomíná se na činný úděl v něm té, které dostalo se úloh nejobtížnějších i nejnebezpečnějších. Kdo nevidí práci žen leč snad v továrnách, ten nechať podívá se do rodiny řemeslníkovy nebo malého obchodníka nebo rolníka nebo dělníka. Tu na ženě spočinuly nejen práce rodinné, na pohled malicherné a nicotné, ale ve svém souhrnu a ustavičnosti a pravidelnosti dostatečné, aby ze ženy — matky — rodinné hospodyně učinily bytost, o jejíž životě možno plným právem mluvit jako o životě těžkém, obtížném, plném zodpovědnosti, slovem, jako o životě plahočivém — a u malého řemeslníka, malého obchodníka nebo malého rolníka přidružuje se často k pracím rodinným i práce, sloužící přímo živnosti mužově. Žena krejčího nebo obuvníka obstaravši si domácnost a děti, usedá, aby pomáhala muži v jeho řemesle, žena malého obchodníka postaví se za pult v obchodě mužově, žena rolníková musí obstarávati vedle rodiny všecko hospodářství, pokud jest umístěno při stavení a dá se odtud obstarávati, ale často musí i více: obstarávati i celé hospodářství polní! Co tu spočívá na bedrách slabé ženy práce, která by i na silného muže byla přílišnou! A všechna tato práce ženy jest nevšímána, nepozorována, podceňována, pohrdána. Nejen ona se nevidí, ale ovšem nevidí se ani její spojitost ani se všeobecným pokrokem a vývojem společnosti. ani se zdarem a blahobytem dotýčných vrstev společenských! A přece nejsou řídké případy, že zejména hospodářství rolnické stále a neodvratně upadající za života hospodáře zastaveno a i vybaveno bylo ze svého úpadku, když hospodář zemřel a když příčinlivá, skromná a opatrná jeho žena samojediná se ho musila ujmouti! Měli by proto ti, kteří horují o stavu rolnickém, jakožto základním stavu v našem národě, vzpomenouti i našich rolnických žen — jejich nepřetržité lopocení od časného rána do božího večera toho zasluhuje. A posléze představme si život ženy-dělnice která jest zároveň ženou mužovou, matkou dětí, správkyní domácnosti. Její pracovní doba se prodlužuje do nekonečna tím, že vrátivši se z dílny musí obstarávati domácnost a dítky a práce její vzrůstá takřka v nesmírnost. Slovem, účast žen na dosavadní práci lidstva v jeho všelikém vývoji a pokroku vysvitne nejlépe tím, když si pomyslíme, že by ženy nebyly tak pracovaly a že by posud nepracovaly všechno to, co dělají,

že by podnikly jakousi stávku. Nechať jsou to zdánlivé práce všední, malicherné, nicotné, ve skutečnosti jimi nejsou, jak nám poví prostá představa toho, že filosofové by se nerodili nebo nemohli filosofovati, kdyby za ně jiní nepřejímali ony práce všední, malicherné, nicotné. Když se zde již šíříme o zapomenutých pracích žen, mohli bychom ukázati, že týž osud potkal je i v oboru vyšší činnosti. Prof. Albert ve svém spisku proti ženskému studiu ukazuje, že žena neměla žádné účasti v lékařství a vlivu na jeho vývoj. Ve skutečnosti však právě žena měla velikou účast a jistě i veliký vliv, jenže zase pouze anonymní. Léčení ve starých dobách bylo zajisté v rukou ženiných jako součástka jejích rodinných povinností. A je nemyslitelné, že by jejich zkušenosti zejména s léčením bylinným zašly bez sledu, aniž by se jich mužové zmocnili.

Ciferní důkaz toho, jak velice ženy jsou účastny práce lidstva (dnes ovšem i v oboru vyšší práce), vidíme v datech o zaměstnání obyvatelstva, která nám přineslo sčítání lidu v říši Německé r. 1895 dne 14. června. Dle něho 19.57% žen bylo zaměstnáno buď jako samostatné zaměstnavatelky nebo jako dělnice a 4.99% jako služebné — tedy dohromady 24.56% ženského světa pracovalo. Naproti mužskému světu, který vykazuje 61.13%, zdá se to být sice posud neveliké ještě procento, ale vedle toho, že ženy nevybojovaly si doposud přístupu k řadě povolání, jest uvážiti, že všechny ty ženy-matky-hospodyně, které přece také doma pracují práce nutné a potřebné, jsou zaneseny mezi t. zv. »příslušníky rodiny«, kteříž u ženského světa činí 70.81% a u mužského pouze 34.83%. Toto malé číslo mužského světa jest umožněno zajisté jen příslušnými »anonymními« pracemi velkého počtu (70.81%) světa ženského.

Stopujme data o povolání obyvatelstva v říši německé dále. Ve vlastním zemědělství zaměstnáno bylo r. 1895 žen 2,730.216, kdežto mužů 5,315.225; přírůstek však prvých naproti r. 1882 obnášel 8.06%, kdežto u mužů byl úbytek 4.01%. Oněch 2,730.216 žen zaměstnaných v zemědělství pak takto se dále dělilo: Samostatných (majitelé, pachtýřek a p.) bylo 352.761, řiditelkami, správkyněmi, dohlážitelkami — prostě úřednicemi 18 057, pracujícími příslušníky rodiny 1,009.379, čeledí 650.789, nádennicemi s vlastním nějakým pozemkem 67.473 a bez takového jmění 631.757, nebo-li v % vyjádřeno 13%, 0.7%, 37%, 24%, 2.4% a 23%. V průmyslu bylo r. 1895 samostatných 2,061.870, z nichž 1,542.330 mužů (74%) a 519.540 (26%) žen; dělnictva bylo 5,955.613, ze kterých 4 963.352 muž. (83%) a 992.261 ženských sil (17%). V obchodě samostatných bylo celkem 843.556, z těch 640.940 mužů (75%) a 202 616 žen (25%), nesamostatných bylo zaměstnáno 1,494.952 a to 1.117.960 mužů (75%) a 376.992 žen (25%). Úhrnem

pak byl poměr samostatných mužů k samostatným ženám 80·3% a 19·7%, a počet nesamostatných mužů pracujících k nesamostatným pracujícím ženám 63% a 37%. Vidíme z toho, že zaměstnané ženy pracují poměrně k mužům více jako nesamostatné, jako podřízené, at jak úřednice neb jako dělnice.

Jestliže již v tom je viděti jejich dosavadní podřízenost v organizaci práce lidské, vysvitne ještě drastičtější v datech, jaké máme o poměru cvičeného i necvicheného průmyslového dělnictva v Německu z téhož roku 1895. Mezi mužským tímto dělnictvem bylo 63·6% cvičeného, kdežto mezi ženským pouze 50·4%. Statistika německá sestavila si 192 druhů zaměstnání a z těch v 92 převažuje cvičené dělnictvo mužské, v 68 necvichené, kdežto ženské dělnictvo cvičené převažuje jen ve 27 druzích, necvichené ve 49 a v 85 druzích jest zaměstnáno jen necvichené ženské dělnictvo. V oněch 27 druzích, ve kterých ženské cvičené dělnictvo převládá nad necvicheným, nejvýše stojí šičky a krejčíčky, při nichž na 100 cvičených připadne jen 1 necvichená; mezi oněch 85 odborů, v nichž je zaměstnáno jen necvichené ženské dělnictvo, jest stavebnictví, cihlářství (zaměstnáno 8447), výroba papíru a lepenky (10.946) atd. V těchto odborech vykonávají tyto necvichené ženy nejpodřízenější a často i nejtěžší práce, jako ve stavebnictví nebo v cihlářství, o čemž lonská anketa o práci žen ve Vídni vynesla na jevo křiklavé případy.

V Německu v těchto odborech jest více žen zaměstnáno nežli mužů: ve výrobě kovových a kožených hraček, v háčkování, vyšívání a krajčářství (9316, 27.586), v prádelnictví (71.398, 100.055), v pletářství, v prýmkářství, v šití (289.937), v konfekci (14.483, 41.361), ve výrobě loutek, v prádelnictví (6067, 118.515), ve vlásenkářství, ozdobnictví (1428, 32.931), umělém květinářství (2373, 10.489), rukavičkářství a výrobě šněrovaček (1361, 7229). O něco méně nežli muži jsou zastoupeny v těchto odborech: ve výrobě zápalného zboží, v tkalcovství, ve zpracování tabáku a j. Se ženskými dělnicemi setkáváme se dnes v Německu v kamenictví, v sklářství, v kovářství, slévačství, zámečnictví, v hodinářství, v elektrotechnice, v strojnictví, ve výrobě chemických preparátů, barev, umělých hnojiv, v knihařství, řemenářství a sedlářství, koželužství, v truhlářství, v košíkářství, štetkářství, v deštníkářství, v holičství, v obuvnictví, v krejčovství atd.... Slovem ženská práce proniká organizaci práce lidské málem již, jako vzduch proniká a vyplňuje všecko, co je pod námi, vedle nás i nad námi.

Průmyslová tržnice v Lipsku.

Málokdy setkáme se se zařízením, jež by vzdělávací úkoly tak výhodným způsobem provádělo (zároveň s užitkem obchodním), jako při průmyslové tržnici v Lipsku. Podnikem tím arcit' není řešena otázka technologického musea, avšak přece nalézá se tu stálá výstava pomůcek výrobních, strojů obráběcích a hnacích, a výstavky závodů s technickými potřebami pro průmysl, tak že tu poskytnuta jest příležitost s věcmi těmi se obeznámiti. Tak nyní napočeti jsem 10 firem vystavujících motory plynové neb petrolejové a 2 se stroji parními, nejsilnější o 15 koních, ostatní vesměs o menších silách. Jest tedy počítáno hlavně na potřebu malého průmyslu. Většina motorů upravena jest tak, že okazovati se mohou i v chodu, po případě slouží k pohonu některých strojů obráběcích tu vystavených. Z těch nejvíce jest pro truhlářství, kolářství, obrábění kovů, klempířství, papírnictví a knihařství, též šicí stroje atd.

Mimo pomůcky jsou zastoupeny ponejvíce výrobky průmyslu lipského. Tu arcit' vyniká stanovisko obchodní, ukazují se vzorky, tedy jaksi úkol exportního musea. Připomínají hlavně připojené ceny a vyvěšené cenníky, že vystavovatelům jde o prodej, avšak nepřímý i tu vidíme poučování, neboť vystavuje se zboží úpravné a — nač tak váhu klásti dlužno — moderní.

Že toto obchodní stanovisko nabývá vážného významu, vysvítá z poslední výroční zprávy. Stálých vystavovatelů čítalo se v minulém správním roce 379, z nichž bylo 86% lipských a tržnicí zprostředkoval se, pokud zjištěno, prodej na 800.000 Mk. A přec není to podnik tak starý, vzal svůj vznik r. 1890. Nejprve umístěna byla výstavka v soukromém domě, když pak přirozeně rostoucí rozsah výstavky nutil opatřiti větší místnosti, získány k tomu r. 1892 dřívější masné krámy. Těm sice dostalo se úpravy i rozšíření, avšak význam věci nabýval velké důležitosti tak rychle, že se pořadatelé odhodlali pořídit k účelům těmto samostatnou budovu.

Stavba začala v červnu 1894 a 14. července byla nová účelná a pěkně upravená budova veřejnosti odevzdána. Uspořádání budovy může býti směle doporučeno za příklad pro stavby k podobným účelům. Využitkování místa a přece všude dostatečné osvětlení, bezpečnost proti ohni a snadnou přehlednost výstavních prostorů zvláště sluší tu oceniti.

V souterrainu jsou vystaveny stroje a k jich snazší dopravě zřízen jest výtah. V přízemí jsou technické potřeby, lehčí stroje, povozy a vůbec těžší předměty, kdežto v patře se hlavně předměty zařízení obydlí, umělecko-průmyslové výrobky atd. nalézají.

A nyní kdo tak prospěšnou a záslužnou věc podnikl a řídí? Snad řemeslnictvo a jeho společenstva či stát? Ani první ani druhý, nýbrž

Několik slov o práci žen.

II.

Podobný poměr v počtu dělníků a dělnic nalézáme ve všech zemích, ve kterých strojná výroba dostoupila již vyššího rozvoje. Je zajímavé po této stránce stopovati zprávy živnostenských inspektorů rakouských, jakkoli číslice, jež světu podávají, mohou sloužiti pouze k ilustraci a nikoli k přesným vývodům vědeckým. Zprávy živnostenských inspektorů mluví vždy jistě jen o statistice závodů navštívených a nikoli všech závodů vůbec, každý rok bývá vždy inspektory navštívena valná část závodů jiných. Co obvod celovecký (Korutany) vykazuje u navštívených závodů 13.014 mužských dělníků a žen pouze 1441, obvod lvovský (Halič a Bukovina) 12.416 m. a 2339 ž., vykazuje obvod vídeňský 20.033 m. a 9698 ž., pražský 39.936 m. a 10.634 žen, č.-budějovický 10.456 m. a 6140 ž., královéhradecký 31.127 m. a 16.166 ž., brněnský 29.246 m. a 13.045 ž., olomoucký 23.015 m. a 13.172 ž.

Dle toho by se mohlo říci, že ženská práce bude stoupati s rozvojem strojní výroby — ale tu statistika svědčí o jakémsi váznutí práce žen, v tom smysle totiž, že neroste v témže poměru, ve kterém vzrůstá strojná výroba. V zajímavé práci R. Martina o vyloučení vdaných žen z továrny, o které později více promluvíme, uvádějí se toho doklady z průmyslu, kde ženská práce je nejvíce rozšířena, ano, kde někde převyšuje i práci mužskou. V letech, týkajících se všeho průmyslu v letech 1883—1894 v Sasku, kolísá účast ženské práce stále mezi 34·9%—32·9%, a podobně v textilním průmyslu kolísá v téže době stále mezi 53%—54·5%; tato stálost trvá arii teprve od r. 1883, neboť pro leta 1875—1882 statistika konstatovala v textilnictví německém přírůstek všeho dělnictva o 13%, ale žen-dělnic o 16·6%. Autor spisku na základě těchto dat, pak dat z Anglie i Sev. Ameriky dochází stran práce vdaných žen k úsudku, že není žádné příčiny domnívati se, že jejich tovární práce v poměru k dělníkům nebo k dělnicím vůbec přibývá, naopak spíše prý se zdá, že poměrně poněkud ubývá. Zajímavou v té příčině je také zpráva živnostenského inspektorátu za r. 1896 v Badensku a Bavorsku. Dle ní trh ženské práce zdá se býti nasycen. Tak v Bavorsku bylo r. 1895 dělnic nad 16 let 15·3% (56.703), kdežto r. 1896 počet jich byl pouze o 0·3 větší (15·6%; 58.997) a v Badensku objevil se ve statistice dokonce úbytek. Tam r. 1895 bylo ženské práce 32·1% (42.392) a r. 1896 30·7% (42.913). Dotyčný inspektor nerozpoko- val se dokonce napsati větu, že »dospělá žena jako tovární dělnice počíná býti v jižním Německu řídkostí«, ale týž inspektor zase také konstatoval, že mladistvé ženské dělnice stou-

pají všude více nežli mužští a že jednotlivé odbory v obou státech vykazovaly značný přírůstek ženské práce (na př. chemický průmysl v Bavorsku a dřevařský v Badensku). Na druhé straně však zase některé odbory vykazují úžasný, až neuvěřitelný a těžko vysvětlitelný úbytek — tak ve švadlenství (jako v hlavním povolání) r. 1882 v Německu bylo napočteno ženských dělnic 48.922, kdežto r. 1895 jen 29.758, přičemž totéž zaměstnání jako vedlejší povolání vzrostlo jen o 656 žen. Tyto všechny věci napomínají nás zatím, abychom v apodiktických výrocích o úbytku práce žen nebo zastavení jejího trhu byli zdržlivější a vyčkali statistických dat za delší doby a co ještě hlavnějšího: založených na jedněch a týchž vztazích a měřítkách. Ve zprávě rakouského živn. inspektorátu v této příčině za loňský rok nalézáme jediné tuto poznámku: V obvodě štyrskohradeckém poměr práce ženské k mužské zůstává již po několik let stejný, a závody toho roku poprvé navštívené nevykazovaly prý ženské práce v přílišném velkém počtu.

Ve skutečnosti, nehledě již nijak k číslům statistiky, ovšem vidíme, že ženská práce vniká stále do nových odborů, ve kterých dříve nebyla. V loňské zprávě rakouského živn. inspektorátu za okrsek štyrskohradecký čteme, že bylo zpozorováno i v menších závodech se stroji, že práce žen víc a více roste a že se jich užívá ke pracím, které dříve obstarávali výhradně dorostlí mužové. V téže zprávě za okrsek brněnský konstatuje se takovéto vniknutí práce ženské do továrny na emailové zboží.

Toto vnikání ženské práce vidíme ještě nápadněji v oboru t. zv. vyšší práce. Ženám dobou otevřely se nejen kontoáry obchodů, ale i kanceláře bank, ano i kanceláře advokátů. Pražská obch. komora ve zprávě o stavu průmyslu a obchodu v obvodu komory za l. 1886—1890 uvádí počet žen-úřednic na 97 při výrobě průmyslové a na 231 při obchodu — úhrnem na 328; v prvním jest počet žen-úřednic k počtu žen-dělnic tamtéž zaměstnaných v poměru jako 0·32 ku 100, neboli teprve na 1000 dělnic připadnou 3·2 ženy-úřednice (u mužů 258 úředníků na 1000 dělníků), v druhém (při obchodě) na 1000 žen-dělnic připadne 23·7 žen-úřednic (u mužů na 1000 dělníků 237 úředníků). Máme zde tedy opět jeden doklad toho, nač jsme již v I. kapitole ukázali, že ženská práce je poměrně stále jen podřízenějšího významu nežli mužská. Data pražské obchodní komory, jakkoli se nezdají veskrze správnými a jakkoliv od roku 1890 se ještě velikou měrou změnila (totiž v tom směru, že dnes žen-úřednic v obchodě a ve výrobě průmyslové je zaměstnáno jistě daleko více), jsou cenná tím, že nám opětně potvrzují, co je o ženské práci skonstatováno, že totiž souvisí s rozvojem strojní (průmyslové) výroby — a strojná výroba podmíněna jest z pravidla vět-

ším kapitálem, a spolu s ní rozvíjí se i velký obchod a peněžnictví. Z uvedených 97 žen-úřednic ve výrobě průmyslové bylo jich totiž zaměstnáno 90 při velkovýrobě (velkých závodech) a jen 7 při malých závodech, a počítáme-li i výrobu průmyslovou i obchod dohromady, bylo jich v Praze a předměstích zaměstnáno 321, kdežto na venkově jen 7! Toto rozdělení souvisí především ovšem s tím, že Praha a předměstí jsou sídly velké výroby a obchodu, ale

i na tu okolnost by bylo lze poukázat, že tam všeliké předsudky mají méně vlivu a všeliké novoty narážejí na menší odpor nežli na venkově. A tak zde poznáváme jeden kulturní význam velké výroby a velkého obchodu (a i velkých měst jako jejich hlavních sídel), pokud používají ženy ke práci mimorodinné ukazují, že je jí schopna a že ji může vykonávat, a tak působí na změnu v zastaralém mínění a nazírání na ženu.

Ant. Hajn.

M E N Š Í Z P R Á V Y.

Národohospodářské.

Řemeslo hodinářské v minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Vynalezení kolečkových hodin padá do století XI., hodiny tyto byly však vedle vodních jen málo rozšířeny a především v ojedinelých exemplářích jakožto zvlášť umělé výrobky pro světská a duchovní knížata a později ve větších rozměrech pro kostely a věže, a teprv dlouho po tom i pro občanské účely zhotovovány. Teprv s větším jich rozšířením počala koncem XVI. století doba, kdy se jednotlivci po živnostensku a výhradně vyrábění jejich mohli věnovati. Je tedy hodinářství mnohem novějšího původu než živnosti potravní, stavební, oděvní a pod., a vzešlo z mnohem staršího řemesla zámečnického, k němuž byli nečetní vůbec hodináři původně také přidělováni. Původní provádění hodin bylo nanejvýš hrubé: neúhledná pouzdra a desky z železného plechu, hrubě vypilované ozubení na železných kolečkách atd. se závažím pro naše pojmy směšně těžkým a s jedinou ručičkou, která se přibližně v dvanácti hodinách jednou kolem ciferníku, nanejvýš na čtvrt hodiny rozděleného, otáčela. V jednotlivých případech byla ovšem umělými hodináři provedena díla, jimž dnes ještě zasloužený obdiv vzdáváme. Kolem st. XV. dostalo se hodinářství dalšího mocného podnětu tím, že místo závaží začalo se užívat k pohonu hodin také péra, čímž hodiny staly se mobilními. Také vnější vyzdobení hodin nástěnných a nově tehdy vznikajících přenosných (kapesních) činilo neobyčejné pokroky a zjednávalo hodinářům zaslouženou pověst umělců, jejichž práce tepané, ciselované a ryté co do klasických forem, jemnosti provedení atd. dnešními specialisty jen zřídka bývají dostiženy, tím méně překonány. Rozvoj tento vstoupil do nového období, když počala tovární výroba hodin kapesních ve Švýcarsku, kde se stala průmyslem národním. Zakladatelem tohoto průmyslu švýcarského byl Jean Richard, který počátkem XVIII. století jal se zhotovovati hodinky kapesní prostředky mechanickými. Sto let později čítal kanton neuchâtelský již 4000 hodinářů, v r. 1886 zaměstnávalo se ve francouzském Švýcarsku výrobou kapesních hodin na 15.000 osob. Zatím rozvinula se od 1640 výroba dřevěných hodin nástěnných ve Švarcvaldě, odkud od r. 1690 byly dřevěné tyto hodiny po-

domními obchodníky i v cizině rozprodávány. Zlepšením dopravních prostředků stalo se i zde zhotovování hodin národním průmyslem. Tovární výroba hodin způsobila přirozeně i neobyčejný rozvoj techniky, který přivodil opět přeměnu vlastního řemesla hodinářského znenáhla v živnost obchodní a správkářskou. V první polovici tohoto století odebírá hodinář nástěnné hodiny přímo nebo skrze prostředkovatele ze Švarcvaldu a kapesní ze Švýcarska a jiné druhy (regulátory, stolní a stojací hodiny) z Vídně, Paříže nebo Bruselu. Tyto všechny jsou sice ve všech částech úplně hotovy, ale nezpůsobilé k chodu, a hodinář musí je teprve rozložit, přezkoumat, mnohé části zlepšiti a předělati a konečně pečlivě prohlédnouti, složit a regulovati. Práce tato vyžadovala zejména u hodinek kapesních, pendulí a regulátorů znamenitého stupně technického výcviku, byla dobře placena, zjednávala dovednému hodináři vážnost občanstva a přiváděla řemeslu tomuto jakožto »lepšímu«
dorost zámožný a nadaný. Konečně prospívala tovární technika hodinářům i tím, že dodávala mu v polohotovém stavu součástky k opravě poškozených hodin levněji, než si sám je dříve byl s to zhotoviti. V tomto blahobytu nastal však obrat, když se nejprve v Americe a potom i ve Švýcarsku a Francii technika tak zdokonalila, že při t. zv. systému šablonovitém podařilo se vyráběti jednotlivé části strojů hodinových ve velikých massách a ve všech stupních velikosti tak dokonale, že součástky téhož stupně velikosti, byvše složeny, dávaly hodinky netoliko úplně k chodu způsobilé, nýbrž v jemnějších druzích dokonce až na zcela nepatrné odchylky úplně regulované. Kdežto tedy dosud způsobilost hodin závisela daleko méně od továrníka než od hodináře, který fabrikát teprv opravoval a k užívání uzpůsoboval, hrozilo nyní při naprosté technické dokonalosti hodin z továrny vyšlých hodinářům nebezpečí, že budou úplně vytlačeni obchodníky, zboží přímo z továrny odebírajícími. Výnosnost obchodu klesla, technická dokonalost vymizela, učňovský materiál se zhoršil, levné ceny nových hodinek snížily také značně odměnu za správy. Nápravu lze očekávati, bude-li další dorost hodinářský brán z tříd zámožnějších, zařídí-li se závody hodinářské na provozování co nejvíce obchodnické a budou-li odstraněny zejména výstřelky obchodů zastavárenských,

mezi kterými vynikají ocelové stuhy 7 cm široké dosahující $\frac{2}{100}$ milimetru tenkosti, takže váha podobné asi 15 kilometrů dlouhé ocelové stuhy nepřesahuje dvacet kilogramů. (Dokončení.)

A. Stiller.

Několik slov o práci žen.

III.

Při práci žen přicházejí některé zvláštní okolnosti, jakých při práci mužů není. Konkurence s muži; nižší mzda žen; nebezpečí z dosavadního kulturního stavu a sociálního postavení ženy pro zdar dělnického hnutí; zhoubnější následky práce pro ženský organismus a vliv práce žen na rodinný život a blaho — to jsou nejdůležitější okolnosti, které jsou hodny bedlivější pozornosti.

Otázka konkurence žen s muži, pokud je pronášena jako výtko nebo jako důvod proti práci žen, nemohla vzniknouti nežli tam, kde až posud základem, středem i měřítkem všeho byl muž a kde on přirozeně vniknutí ženy do oboru práce pokládá za porušení své državy. Nebylo té otázky dříve, kde při zakořeněném mínění o prvenství mužově byly i příslušné národohospodářské a sociální podmínky, za kterých žena nemusila vstupovati do práce v té způsobě, jaká je produktem jen doby novější. Dnes však i tyto podmínky se podstatně změnily, i žena za pomoci mnohého muže samého odváží se podrobiti ono tradicionelní prvenství muže kritice a počala reklamovati práva i pro sebe. V právech těch bylo i formální právo na práci v témž rozsahu, jaké má muž. V dnešní otázce práce žen ukrývá se tedy toto obojí: jeden mravní moment, druhý ekonomicko-sociální. Nechat druhý moment, vyplynuvší z tísně národohospodářských a sociálních poměrů, vzbuzuje mnohé trapné city, v prvním za to zase ukrývá se něco rozhodně potěšlivého, protože znamená probuzení se celé polovice lidstva, kteréž bude mít dalekosáhlý dobrý vliv na další vývoj společnosti. Obojím tímto momentem odmítána jest výtko konkurence s muži, každým s jeho strany: Jedním momentem tím, že těžko vyčítati tam, kde práce žen vzniká z naprosté nezbytnosti, kde je podmíněna celou dnešní soustavou národohospodářskou, druhým tím, že nemožno činiti výčitky, kde zápasí stejně vědomé a stejně oprávněné bytosti. Prvým momentem odpůrcové práce žen jsou ještě usvědčováni z jisté nerozumnosti, pokud stěžují si a brání se proti práci žen, hájíce při tom dnešní národohospodářský pořádek neb aspoň nijak se ho nedotýkajíce.

Mnozí odpůrci práce žen představují si problem velice jednoduchý: Nechat se vydá zákaz práce žen, a věc je vyřízena. Ale již pouhé číslice ukazují, že zákaz takový vůbec ani nemůže býti vydán, protože je prostě znemožněn dnešní

pokročilou národohosp. soustavou samou. Vezměme si data z Německa ze dne 14. června 1895. Tam v prvých čtyřech skupinách (zemědělství, průmysl, obchod a domácí služba) bylo napočteno 214.094 nezaměstnaných mužů; pracujících žen pak bylo v týchž oborech 5,465.265, z čehož vychází, že, kdyby i bylo 214.094 žen své práce zbaveno, aby postoupily své místo nezaměstnaným mužům, musilo by zůstatí ještě nezbytně zaměstnáno 5,249.006 žen. A mezi těmito zbylými je toliko 1,547.800 služebných a příbuzného zaměstnání, jež je snad jediné, které ženám i zapřísáhlí odpůrci jejich práce milostivě ještě ponechávají. Jakým způsobem tedy chtějí oněch stále ještě zbývajících 3,701.206 míst nahraditi, kdyby z nich ženy byly vypuzeny, když všechno mužstvo je již jinde nějak zaměstnáno?

Ve skutečnosti ovšem práce ženská vypudila a vypuzuje posud ve mnohých zaměstnáních práci mužskou, ale roste-li, roste i proto, že roste a rozvětňuje se celková výroba, na niž, jak jsme viděli již, mužské pohlaví ani by již nestačilo. Řekli jsme si sice již, že vyskytly se již pochybnosti, zdali v oboru ženské (průmyslové) práce jeví se stále ještě postup či není-li jí spíše trh již přesycen, ale v oboru práce vyšší v některých státech dvéře práci ženské se teprve beze vší pochybnosti víc a více otevírají, až jí budou na konec dojísta otevřeny dokořán, v některých pak státech je žena co do formálního práva na všelikou práci, nižší i vyšší, soukromou i veřejnou, již dnes skoro rovna muži.

Abychom předmět konkurence ženské práce s mužskou vyčerpali úplně, poznamenáme ještě, že ženy-dělnice trpí zase konkurencí žen samých. V některých oborech (hlavně v konfekci) berou si práci za laciný peníz domů dcerky středních vrstev, řemeslníkův, úředníkův, čímž ubírají práci řádným dělnicím. Také to poznamenáme ještě, že se mluví o rodinném životě ženy a o práci v rodině, slovem o »kuchyni« jako o jediné jí nejvlastnějším druhu práce. Ale statistika v Německu vykazuje daleko větší počet mužských dělníků nežli ženských na př. v cukrářství, kteréž přece mělo by býti dle toho názoru povoláním ženiným, podobně v pekařství a j. A mužští kuchaři jsou rozhodně porušením tohoto »přirozeného práva« ženina, aniž ti, kdož o něm tak horují, se staví na jeho obranu.

Na práci žen nařiká se nejen proto, že ubírá půdu práci mužské, ale i že je odbývána menší mzdou nežli práce mužská, čímž nebezpečí z ní pro práci mužskou ještě se zvětšuje. A skutečně: Menší mzda za práci žen i při témže množství i při téže jakosti jako je mužská práce, je pravidlem, a mzda stejná nebo vyšší je jen výjimkou. Jak lze tuto podivnou skutečnost vysvětliti? Viděli jsme, že celkem nebyl by nijak nadbytek mužské práce a že k ženské sahalo by se tudíž na konec vždy jen již ze samé nezbytnosti, z čehož by se dalo ideologicky i vyvo-

dití, že by práce žen mohla býti postavena do zvláště příznivých podmínek.

Ale není tomu tak, a pravdou jest pravý opak. Čím to? Vyplynulo to zcela důsledně z postavení ženy ve společnosti. Jako byla pokládána za pouhý doplněk muže, tak i práce její sama. Když se bortil starý svět domácí práce a nastávaly rukodílny a později výroba strojová, jež vyžadovala mnoho a laciných rukou, ruce žen (a z téže příčiny i ručky dětské) byly vítány, protože mohly býti placeny ne jako ruce samostatného dělníka, jenž živí rodinu, ale jako ruce polovičního dělníka, jenž svým výdělkem pouze přispívá samostatnému dělníku k výživě rodiny. A nebyly to přece vždy ruce dočista nezkušené a necvičené — vždyť v textilnictví, pokud se provozovalo po domácku, ženy vždy převládaly svým počtem nad muže! A byla-li již tenkrát táž ženská práce placena méně nežli mužská a působila-li již tehda na snižování této, pak nemohl býti toho hlavní důvod leč ten, že to byla práce ženská. To bylo asi základní, všeobecné a k tomu přidružily se další okolnosti. Nebylo-li ženám nic jiného přístupno nežli několik málo druhů práce, které svojí podřízeností otevřeny byly zase právě nejširším vrstvám lidovým, pak přirozeno, že v těchto družích byla veliká nabídka práce žen, což vedlo ke speciálnějším ještě snižování ženské mzdy. Vidíme něco obdobného i dnes ještě: Druhy práce

ženám přístupné jsou přeplněny ženami — od služby a švadlenství až k obchodním pomocnicím a k učitelkám (přesněji až k těm, které tlačí se do ústavů učitelských, ovšem marně, nejsouce již přijímány). Z toho také viděti, že úplným hospodářským rovnooprávněním ženy konkurence jejich zasáhne sice všechny obory, ale že se rozdělí za to rovnoměrněji mezi ně všechny, jistě nejen ku prospěchu žen, ale i vší společnosti. Stopujeme-li příčiny nižší mzdy žen dále, vidíme je také v skromnějších životních potřebách a nárocích ženy samé a u některých povolání vidíme je i v nerovnosti potřebného průpravného vzdělání naproti mužům. Nemožno zajisté diviti se, jestliže by dívka, která vedle měšťanské školy absolvovala pouze jednoroční nebo několikaměsíční kurs nějaké soukromé obchodní školy, byla méně placena nežli muž, který odbyl si nižší střední školu a vedle ní úplnou obchodní akademii, třeba oba vykonávali touž práci. Při vyměřování mzdy hledí se zajisté také k předběžné přípravě, resp. k jejímu nákladu co do peněz i co do času, ač mnohým zaměstnatelům je tento ohled jen vítanou záminkou, aby mzdu dívky stlačovali na minimum. Konečně co se týče právě obchodu, zde k úpadku mzdy vedle všeobecné konkurence přispěli stejně i pomocníci-muži, a nemožno viniti jediné ženskou konkurenci.

Ant. Hajn.

M E N Š Í Z P R Á V Y.

Národohospodářské.

Světová výstava v Paříži 1900 bude dne 15. dubna zahájena a dne 5. listopadu uzavřena. Výstava dělí se v 18 skupin se 120 třídami, a to: skupina I. výchova a vyučování, II. díla umělecká, III. pomůcky a způsoby postupu ve službě literatury, věd a umění, IV. materiál a způsoby postupu při strojnictví, V. elektrotechnika, VI. civilní inženýrství — prostředky dopravní, VII. orba, VIII. zahradnictví, IX. lesnictví, honba, rybářství, sbírání přírodních plodin, X. potraviny, XI. hornictví, výroba a zpracování kovů, XII. výzdoba a nábytek budov veřejných a bytů, XIII. příze, tkaniny, oděv, XIV. chemický průmysl, XV. různý průmysl, XVI. sociální oekonomie, zdravotnictví, veřejné poskytování pomoci, XVII. kolonisace, XVIII. vojska pozemní a loďstva. Výstavy jednotlivých států nebudou tvořiti celky teritoriálně ohraničené, nýbrž budou v každé z 18 skupin státům, jež skupiny tyto obešlou, oddělená místa přikázána, tak že každá tato skupina sama o sobě bude činiti mezinárodní výstavu. S výstavou nynější doby bude spojena stoletá výstava retrospektivní, která má znázorniti pokroky, jichž v jednotlivých odvětvích výrobních od roku 1800 bylo dosaženo. Stroje budou postaveny ve

skupinách při výrobcích, k jichž výrobě slouží, i budou k znázornění příslušných method výrobních pokud možná před očima obecnstva pracovat. Dále mají se pořádati na základě zvláštních řádů odborné výstavy, hospodářské závody, hudební produkce a sjezdy. Pro výstavu bude užito opět veškerých míst, jichž bylo užito při dřívějších pařížských výstavách světových. Vykonávati veškeré práce, vztahující se k rakouskému účastenství, náleží c. k. generálnímu komisaři. Francouzská správa výstavní nevstupuje s cizími vystavovateli v přímý styk; Francie jedná tedy ve všech otázkách, týkajících se rakouského účastenství, výlučně s c. k. generálním komisařem. Přihlášky buďte pravidelně učiněny do konce měsíce prosince 1897 pomocí předepsaného formuláře u c. k. generálního komisařství pro světovou výstavu pařížskou 1900, ve Vídni, I., Postgasse 8, jakož i od té doby, kdy budou zřízeny zemské komise, u komisí těchto, vyjma případy, když pro určité okresy průmyslové nebo skupiny byly zvláštní výbory ustanoveny. Předměty připuštěné buďte dodány do výstavy v době od 1. prosince 1899 až do 28. února 1900. Nájemného z místa se nežadá. Voda, plyn, pára a hybná síla, jichž ku práci vystavených přístrojů je třeba, budou dodá-

Několik slov o práci žen.

(Dokončení.)

IV.

Jiná výtky z činné účasti ženy na dnešní hospodářské výrobě jest, že žena ohrožuje zdar sociálního zápasu. Jsouc skromnější ve svých nárocích spokojuje se s nižší mzdou; nemajíc sociálního smyslu a širšího rozhledu sleduje jen své osobní zájmy a nedovede se povznést na výši solidarity s dělnictvem mužským, a zaměstnatel najde v ní vždy poddajného rušitele a náhradníka, na jehož bedrách pevně stojí, může pak podceňovati sociální zápas mužů, vzdorovati požadavkům stávkujících a zhoršovati čím dále podmínky pracovní.

Co se týče nižší mzdy, o tom jsme již promlouvali, co se týče druhých věcí, i ty jsou celkem pravdivy. Organisované a uvědomělé dělnictvo samo přiznává na základě zkušeností, že tím špatnější jsou podmínky organizační, čím dělnictvo je neuvědomělejší, a neuvědomělejší je, čím hůře je placeno. A obojí okolnost naskytá se právě u ženy-dělnice, a k nim přistupuje ještě jedna všeobecná: ono nižší postavení ženy ve společnosti vůbec. Dnes posud tam, kde zaměstnatel se již neosmělí zakázati svému dělníku muži účastenství v dělnických spolcích a odborových organizacích, tam vydává takový zákaz pro své dělnice-ženy. Dělnictvo mužské samo pak nařiká na poddajnost a nesolidárnost žen-dělnic.

Tyto okolnosti jsou také důvody mnohým dělníkům a mužským pracovníkům vůbec, že se příkře staví proti práci ženské. Odporem tímto nebudeme se dlouho zabývat, protože jsme již poznali, že práce žen je neodstranitelná a že všechno úsilí jest tudíž věnovati ne zabránění práce žen, nýbrž k co největšímu obmezení neblahých jejích účinků sociálních. Prostředky k tomu jsou: organisovati ženy-dělnice tam, kde jinak nelze, v samostatné ženské odborové jednoty; kde již lze, tam společně v mužských jednotách. Ale tu jest zapotřebí ještě předchozí práce u mužů samých: Povznést jejich mínění o ženách a přimět je, aby na práci žen pohlíželi jako na neodčinitelnou skutečnost i jako na právo jejich. Ani sociální demokracie, která v programu svém má úplnou, politickou, kulturní i sociální rov-

nost pohlaví, ve skutečnosti není zbavena ještě předsudků a nepříně, a na jejích sjezdech delegátky-ženy si na to z pravidla stěžují. Ale i v jiných oborech práce, nežli je námezdný dělník, na př. v obchodním pomocnictvu a v soukromém úřednictvu není zde ještě úplně půda připravena, a trvalo boje, nežli letos konečně obchodní pomocnictvo i část soukromého úřednictva vydaly heslo: Spoluorganisovati i ženy obchodní pomocnice a soukromé úřednice!

Prof. Herkner ve svém druhém vydání »Dělnické otázky« uvažuje o organisacích dělnictva ženského, nalézá pro ně podmínky daleko nepříznivější nežli u mužského dělnictva, a to z těchto příčin ekonomických, nehledě k podmínkám, spočívajícím již v povaze dnešní ženy samé:

1. Část žen-dělnic pracuje doma.

2. I kdyby se tyto organisovaly, jejich hubená mzda nestačila by na zbudování příslušného fondu stávkového, kterýž by v čas stávky mohl prostředkem podpory odolati tlaku nabídek nezaměstnaných.

3. I kdyby se takový fond sehnal, přece účinky jeho nebudou jevit se všude a tlak nabídek nezaměstnaných nebude úplně paralysován, protože část dělnic zůstává světu neznámou. Jsou to ty dcerky středních měšťanských kruhů, hlavně úřednických, kteréž berou si taktéž práci domů, pracující ještě laciněji nežli žena-dělnice z povolání.

4. Posléze většina žen-dělnic zaměstnána jest v saisonních pracích, po jichž ukončení musí si hledati práci jinou, což však znemožňuje pravidelnou organisaci odborovou. Z toho Herkner usuzuje, že cestou odborových organizací ženského dělnictva (jakož i necvičené dělnictvo) tak hned větších hospodářských výsledků se nedodělá, ale dodává k tomuto úsudku toto vysvětlení: Právě prý »větších« výsledků, t. j. jednotný, solidární postup většího počtu organisovaných dělníků vždycky bude mít jistý vliv na zdržení nabídky nesorganisovaných a tím se domůže aspoň některých výsledků. Nižší mzdu za ženskou práci přisuzuje Herkner také nedostatku silných organizací cvičených žen-dělnic. — Na lonském pak sjezdě sociální demokracie v Praze delegátka, známá Poppová-Dvořáková, uvedla tyto příčiny, že se ženy-dělnice a ženy dělníků neúčastní tak horlivě »hnutí«: Vdaným zabírá prý mnoho času rodina, svobodné pak jsou ještě pod mocí matek a otců; schůze konají se v hospodách, často pozdě do noci a schůze takové posléze stojí i peníze, jichž obzvláště dělnice nemají nazbyt.

Obtíže tedy s organisováním ženského dělnictva jsou, a přiznávají je i mužští dělníci, i ženské dělnice samy. Proto také posud organisace ta je v začátcích, i v Anglii, zemi to odborových organizací dělnických. Dle posledních dat z této země organisováno bylo z 2,356.000 pra-

byla ochotna občas také ke směně zlata za kreditní ruble téže měny. Na jaře r. 1896 bylo konečně prohlášeno, že při všech jakýchkoli platech má se počítati 1 1/2 ruble za 1 rubl ve zlatě (či 3 ruble = 8 fr.). Od té doby již rubl bez přestání se udržuje v této zákonité ceně, ačkoli ještě bezpodmínečně nebyla směnitelnost papírových rublů za zlato dekretována. Docílilo se toho zase omezením oběhu papírových peněz a poněkud zaváděním v náhradu toho zlatých mincí (7 1/2 rublů kreditních = 5 rublům ve zlatě). Tak mají v Rusku vlastně již faktickou měnu zlatou, ačkoli počali s reformou svou po nás asi za čtyři léta.

cujících žen pouze 104.000 a z těch pouze v jediném textilnictví 97.412. Až na malé procento uvedený počet sorganizovaných žen je ve společných jednotách s muži, kteří pochopili význam organizování žen-dělnic a kteří také v severních hrabstvích vyhráli zápas o rovnou mzdu žen s muži v tkalcovství a přadláctví. Všecky uvedené obtíže ukazují na veliké nesnáze, a namáhavou práci, nežli se svět ženského dělnictva tak sorganisuje, jako je sorganisován mužský, ale některé skutečné výsledky svědčí také, že úsilí a energie nebudou vynaloženy nadarmo. —

Zhoubnější následky práce pro ženský organismus a vliv práce žen na rodinný život a blaho — to jsou poslední okolnosti, o kterých zbývá nám ještě uvažovati. Těžká práce má svůj neblahý vliv na každý organismus lidský, ale u ženy mohou následky její bytí daleko zhoubnější, jak u dívky dospívající v ženu, tak u ženy obtěžkané i u matky kojící i u matky vůbec.

Rudolf Martin ve své práci »Die Ausschliessung der verheirateten Frauen aus der Fabrik« uvažuje podrobněji o příčinách i následcích práce žen vdaných, i uvedeme obsah těch úvah. Upozorňujeme ještě výslovně, že úvahy ty týkají se žen vdaných a ovdovělých. Příčinou práce žen bývá prý buď nedostatek nebo jistá — luxurióznost. Nedostatek mívá žena-vdova, žena rozvedená a žena muže invalidy nebo nemocného a posléze i žena, jejíž muž nestačí tolik vydělati, aby kryl nejnútnejší výdaje rodinné, takže žena musí přivydlávat. Avšak jsou případy, kdy ze žádných uvedených příčin žena nejde do práce, nýbrž z příčiny, aby se mohla lépe odívati, aby mohla svůj byt lépe zříditi, aby byly nějaké úspory pro stáří, aby si mohla dopřáti se svým mužem a svými dětmi zábavy a výlety ve svátky nedělní a sváteční. Martin rozeznává mezi rodinami dělnickými rodiny opravdově aristokratické, které své manželky a matky neposílají do továrny, a falešně aristokratické, které chtějí se vyvyšovati nad okolí tím, že by měly co nejvíce příjmů, a proto své ženy a matky posílají do továrny. Spisovatel také vzal v úvahu povolání mužů pracujících žen v jednom saském okrese, který podrobil důkladnému šetření. Ze 750 mužů dělníků, jejichž ženy byly zaměstnány v jednom odvětví textilnictví onoho okresu, 411 = 54·8% pracovalo zároveň s nimi v týchž továrnách; z oněch 411 byli vlastně jediné 3 t. zv. »mistry«, jejichž průměrná mzda roční byla 1423·94 M., 25 byli přadláky, majícími průměrně mzdy týdně 20 M., a 167 mechanickými tkalci s průměrnou mzdou týdně 16·50 M. (asi jedna třetina všech tkalců), 88 barvířskými dělníky (týd. mzda 12 až 14 M.; 40% všech dělníků toho odboru) a 43 byli čistíči kramplí, kteří vydělali si průměrně týdně 14 M. (asi 43% všech dělníků toho odboru).

Z oněch 750 mužů, posílajících své ženy do továren (textilních) bylo dále 339 (45·2%), kteří

nepracovali zároveň s nimi v týchž továrnách. Mezi nimi bylo 99 řemeslných dělníků (vydělají si týdně ve městě 12 M., na venkově 9 M.), 59 zedníků, kteří v létě sice snadno vydělají 24 M. týdně, ale za to v zimě jsou bez práce, a tovární práce ženina je jakýmsi pojištěním proti bezzaměstnanosti otce. Z oněch 339 byli dále 21 obuvníků, 20 tesařů, 15 zámečníků, 15 dělníků strojnických, 14 kočí, 10 železničních zřizenců atd. Svobodné děvče, vydělající si týdně až 14—16 M. a beroucí si dělníka vydělajícího třeba jen 13 M., nerado by zbavilo se svého výdělku a proto zůstává v továrně i po sňatku. Spisovatel praví, že mnohé ženy jdou na tovární práci ne proto, že by si muž málo vydělal, ale že si žena může hodně vydělati. Dle šetření Angličanky Colletové nápadným způsobem vysoké mzdy a rozšířená práce vdaných a ovdovělých žen se scházejí. Na nižším stupni kulturním tovární práce vdaných žen slouží více k opatření nutné obživy rodinné, na vyšším stupni více k ukojení potřeb luxusu. Jakmile vdaná žena dostane dítě, přestává z pravidla choditi do továrny, leč že by měla k jeho obsluze lacinou sílu (třebas matku a p., nebo když je více dětí, dítě starší); tam, kde by měla dávat za jeho ošetřování 5—6 M. týdně, raději nejde do továrny a zůstává v rodině.

Kapitola o následcích práce vdaných neb ovdovělých žen týká se nás již zcela bezprostředně. Ženy pracující v továrnách — praví autor — poškozují společenské tělo dvojmo: jednak tím, co opomíjejí, jednak tím, co přímo činí. Opomíjejí svou domácnost a stupeň tohoto opomíjení jest zároveň mírou, kterou jest vystupovati proti práci tovární. Podstatou tohoto opomíjení jest, že část nejdůležitějších hospodářských statků, jaké představují domácí práce matčiny, zůstává nevyužívána. Toto opomíjení je hlavní příčinou úmrtnosti dětí, obzvláště kojenců a velké zločinnosti dětí, zhoršuje lidský materiál (!) a poškozuje pracovní zdatnost národa; znechucuje dělníkovi jeho rodinný krb a život, připravuje jej takto o nenahraditelné ideální statky a ohrožuje duševní i mravní život dělnictva. Zaviňuje zanedbanost dětí ve výchově, zvláště ženského pohlaví, které vyrůstá beze smyslu pro domácnost, bez znalosti hospodaření, zvláště vaření. V rodinách, kde matky pracují, pohřešujeme čistotnost, spořivost a hospodárnost. Všecky tyto vypočtené újmy dle autora jsou příliš velké, aby byly vyváženy hmotnými statky, které ženy svojí tovární prací zhotovují. Autor prozkoumal poměry vdaných neb ovdovělých žen pracujících i podle počtu dětí. Z oněch 710 žen nemělo 295 (41·5%) ani jediného dítěte pod 12 let a nemusilo by prý tudíž býti proti tovární práci těchto procent žádných námitek, ale 58·5% měly děti pod 12 let, jejichž tovární práce byla tudíž rozhodně zavržitelná. Autor uvádí z téhož okresu tento postup úmrtnosti kojenců: Co

v l. 1856—67 byl 31·8⁰/₀, stoupl v l. 1881—85 na 37·9⁰/₀ — současně se stoupnutím tovární práce žen. Tovární práce žen zeslabí ženu již jako dívku, účinkuje neblaze na plod v těle matčině a zavinuje, že matka nemohouc kojiti, ponechá dítě při umělé výživě. Tato umělá výživa dělnické dítě, beztoho ne mnoho silné, pak dobije, již i proto, že nedostatek času nedovoluje matce zachovati při tom potřebnou čistotu.

Ale pracující ženy — pokračuje autor — poškozují svou tovární prací samou i sociální těleso. To takto: Tam, kde možno dostati laciné pracovní síly, tam vážne pokrok technický; žena pracuje lacino a tudíž tento pokrok prý zdržuje — usuzování ovšem spíše jen ideologické. Vedle toho známé nám již věci: Snížování mzdy mužské, těžší možnost odborové organizace a p.

Autor po té přichází k závěrku svého díla: K zákazu práce žen vdaných, ovdovělých neb od mužů svých rozvedených. Ale spisovatel je na štěstí dosti střídavý a nazývá tento požadavek ideálem, který dnes vymyká se ještě z oboru otázek aktuální státní soc. politiky. »Ideál« ten spisovatel takto si představuje: Úplný zákaz práce žen provdaných, a zákaz práce žen ovdovělých, rozvedených a od svých mužů odloučených potud, pokud mají děti pod 14 let. Aby i matky nemanželských dětí byly od práce tovární zdrženy, nelze prý provést. V tomto vymezení jistě nesrovnalosti čtenář sám postřehne. Je-li na př. základem všeho rodina, ze které jest vycházejí a vzhledem k níž jest upravovati všechny podmínky, pak totéž právo má i rodina vdovina, i rodina rozvedené ženy a posléze i matka se svým nemanželským dítětem, t. j. pro náš případ jest zakázati práci žen-matek vůbec a jest věc tak zaonačiti, aby na místě živitele-muže nastoupila pod jakoukoli formou jako živitelka celá společnost. Podmínkou zákonného zákazu práce vdaných žen musilo by býti dle autora také povinné pojišťování proti bezzaměstnanosti a podmínkou zákazu práce žen ovdovělých a rozvedených, které mají děti do 14 let, musilo by býti pronikavé státní pojišťování vdov a sirotkův.

Kdyby se měla práce vdaným ženám na jednu zakázati, bylo by z toho více zla nežli prospěchu; tisíce rodin dělnických upadlo by do bídy, protože by nestoupala ihned přiměřeně k tomu úbytku mzda mužův. Věc ta vedle podmínek Martinem vytčených může se díti tedy jen zcela povlovně, ale pokládáme za nepochybné, že není úplně proveditelná nikdy, pokud trvá dnešní pořádek. I Herkner mluví o zákazu práce žen, které jsou matkami, jako o cíli dalšího vývoje; on rovněž mluví o něm jako o ideálu, jehož by se dalo snad dosíci, kdyby se zavedlo jako přechodní doba pro vdané ženy polodenní zaměstnání (Halbszeitsystem). O otázce zákazu tovární práce žen jednalo se též na letošním curyšském sjezdě. Zastávaly jej strany katolický

konservativné, kdežto proti němu byli delegátky a delegáti sociálnědemokratičtí — tedy dvě krajní strany zastávají každá úplně opačný názor, což je opravdu pro věc samu charakteristické. Se strany druhé se poukazovalo na to, že zákaz tovární práce žen bude mít za následek rozšíření práce žen v rodině, rozmnožení konkubinátu i rozšíření prostituce.

Tím jsme vyčerpali obsah poučného Martina spisku a učiníme ještě několik dalších a posledních poznámek o ženské práci.

Dle živn. řádu nesmí se užívati osob ženských k práci noční v závodech živnostenských po továrnicku provozovaných. Od tohoto zásadního zákona je ovšem dosti výjimek stanovených dotyčnými ministerstvy. Ale skutečnost jde ještě dále i nad tyto výjimky. Čtete jen zprávy živnostenských inspektorů. Na př. živnost. inspektor vídeňský loni přišel na to, jak v jedné továrně žena obsluhovala v noci stroj; v jedné pile řezala na okružní pile dříví; ž. inspektor celovecký vypravuje, jak žena zastávala svého nemocného muže strojníka po čas jeho nemoci při vytápění kamen a jak chtěla po jeho smrti místo to zastávati i na dále. Z jiných nepřístojností lonská zpráva živn. inspektorátu uvádí, že ve mnohých cukrovarech i ve sklářství postiženy byly ženy a dívky, kterak pracují společně s nahými muži. Děčínský živn. inspektor si odlehčil v té příčině těmito slovy: »Bohužel neposkytuje zákon dostatečné moci, aby z hygienických nebo mravnostních ohledů podobné druhy zaměstnání mladistvých nebo ženských dělníků mohly býti zakázány.« Těž inspektor mluví o protizákonné práci ženské ve svém okrese jako nápadně časté.

Zvláštnost ženského organismu a jeho úkol mateřský, ohledy tudíž hygienické i čistě lidské, dále i mravnostní velí, aby vedle všeobecných ochranných pravidel byla i zvláštní ochranná pravidla pro práci ženskou. Uvedeme, co všechno zde chtěl známý letošní curyšský sjezd pro ochranu práce: Osmihodinovou dobu pracovní a v sobotu pouze čtyřhodinovou dopoledne; záповěď, aby zaměstnavatelé nedávali práci ženám domů; těhotné ženy nesmějí býti zaměstnány celkem osm týdnů před a po porodu, a to po tomto nejméně 6 týdnů; v některých závodech těhotné ženy nesmějí vůbec pracovati, což zákonem budiž stanoveno; po tu dobu musí dotyčné ženy býti odškodněny státem a obcí poměrně ke ztracenému výdělku; zrušení všech zvláštních zákonných předpisů pro čeledi a zemědělské dělnice; stejná mzda žen s muži; naprostý zákaz noční práce žen a práce v závodech zdraví lidskému škodlivých; a posléze zavedení instituce ženských inspektorek.

Jsou ovšem ještě věci menšího na pohled významu, ale svojí praktičností lokálně vysoce důležité. Na př. zřizování opatroven a jeslí, věci, při nichž naše obce mohly by uplatňovati své sociálněpolitické snahy, pokud je arci vůbec mají.

Netřeba snad, abychom na konec podávali ze svých úvah nějaké resumé; stručnost jejich toho nevyžaduje. Jen jedno přání pronášíme: Aby snaha obmezit nepopíratelně škodlivé následky práce žen, zejména vdaných, ze kterýchžto následků ostatně některé jsou jen dočasné, neobmezovala samu svobodu a právo ženy na práci, kterého si již v mnohém vydobyla a v ostatním posud vydobývá. Pak tato snaha z úmyslů humanitních vyšlá stávala by se na konec snahou protikulturní.

Ant. Hajn.

O dani osobní z příjmu.

Píše *Vlad. Hanačík.*

IV. O výdejích odpočitatelných (režijních).

A. Poněvadž předmětem daně jest ryzí zisk, sluší ještě od příjmu (hrubého) odpočísti jisté výdeje a to takové, které poplatník učiniti nucen jest, aby příjmu tohoto dosáhnul a příjem jednou dosažený sobě udržel a zabezpečil, t. j. t. zv. výdeje režijní. K nim patří zejména veškeré výdeje správní, provozovací (výdeje za surovinu, mzdy a platy dělnické, úředníků atd.) a náklady udržovací, pokud skutečně učiněny a nikoliv snad uspořeny byly (ku př. prací členů rodiny neb poplatníkovou neb zadarmo pracujících sil), čítajíc k nim i přiměřené odpisy následkem znehodnocení inventáře a provozovacího materiálu a ztráty provozovací.*)

Mimo výdeje tyto připouští zákon ještě:

1. Odečtení pojistného za všeliká pojištění proti škodě (pohromám živelním a j. zkázám), ovšem jen pokud týká se předmětů provozovaného podniku, t. j. tedy pramene příjmu, bez obmezení výšky pojistného. Nelze tedy ku př. při továrním podniku čítati také pojištění budovy obydlené majitelem neb jeho příslušníky, ovšem ale pojištění budovy tovární neb naturálních obydlí dělníků neb jiných zřízců továrních, pak pojištění zásob surovin a hotového zboží atd.

Zákon však připouští též odečtení pojistného za pojištění poplatníka pro případ úmrtí neb dožití, nepřevyšuje-li toto 100 zl. a pojištěn-li mimo to manžel a děti pojistníka (nikoliv tedy jiní příbuzní jeho aneb osoby pouze pro osobní službu jeho neb příbuzných ustanovené), nepřesahuje-li pojistné úhrnem 200 zl.**)

*) Zákon povoluje k odečtení od příjmu nejen skutečné výdaje na udržování, nýbrž i odpisy hodnoty dotyčných předmětů, nesmí však toho zneužíváno býti, aby též výdej počítán byl jednou jako výdej skutečně učiněný a po druhé jako odepis dotyčné hodnoty.

**) Přesahuje-li toto pojistné sumy 100 resp. 200 zl., mohou pouze tyto částky k odečtení povoleny býti. Pojistné toto smí však po zákonu sraženo býti toliko tou částkou, která po odepsání (případně i připsání) podílu v zisku (dividendy) zbude. Toho druhu pojištění bývá při pojišťovnách vzájemných. K odečtení se ne-

2. Odečtení příspěvků k pokladnám nemoenským, úrazovým, starobním, invalidním, vdovským, sirotčím a pensijním neb ústavům takovýmto, pokud poplatník zákonem neb smlouvou vázán jest k takovému ústavu jako pojištěnec sám přistoupiti a zapravovati dotyčné příspěvky a pokud příspěvky takové též skutečně platí, nehledě k jich výšce.*)

3. Odečtení přímých daní poplatníkem zapravovaných i s poplatky vedlejšími (kromě osobní daně z příjmu samé), přírážky k nim (zemské, okresní, obecní, školní atd.), břemena patronátní, pak dávky nepřímé, pokud je čítati sluší k nákladům obchodním (ku př. tedy při pivovarech potravní daň z piva atd.).

4. Úroky z obchodních a též soukromých dluhů (nikoliv tedy ku př. též částečné splátky kapitálu, ku př. annuity) a jinaká na zvláštních titulech právních spočívající břemena, která příjmem trvale zmenšují (j. výměnky, důchody osobám, k jichž výživě poplatník po zákonu povinen není). Musí zde tedy býti soukromoprávní titul (smlouva, narovnání atp.) a titul tento musí býti zvláštní, t. j. jíti dále, nežli sahá všeobecná zákonná povinnost alimentární, a dále musí býti břímně takto založené trvalým. Proto nelze odečísti také odbytné, které smlouvou neb narovnáním nastoupí na místo takovýchto trvalých dávek. Dobrovolné příspěvky, podpory neb jiná věnování, jakož i dávky na základě všeobecné zákonné povinnosti alimentární poskytované nemohou býti odečteny a to ani tehdy, jsou-li smlouvou uznány nebo soudně určeny.**)

Veškeré tyto odpočitatelné výdeje musejí žádati toho úřad, řádně prokázány býti a mus, uveden býti ku př. ústav, do kterého pojistné se platí, číslo police, věřitel a jeho obydlí, předložen dlužní úpis atd. Jediné u dluhů obchodních (nikoliv tedy soukromých), které vznikají pouze provozováním živnosti (ku př. dluh za odebrané zboží, dluh z kontokorrentu atd.), není třeba podrobnějšího důkazu, nýbrž stačí výpis

připouští pojištění za tontiny celé aneb poloviční (t. j. pojištění, při nichž zisk se shromažďuje pro celé skupiny pojištěnců).

*) Příspěvky, jež poplatník platí za pojištění osob v hospodářství zaměstnaných, spadají mezi náklady provozovací, příspěvky za pojištění osob zaměstnaných v domácnosti poplatníkově však výdejem odpočitatelným nejsou.

**) Co se týče příspěvků, jež poskytuje manžel manželu s ním ve společné domácnosti nežijícímu, jakož i rodiče dítčím v jich domácnosti nežijícím, nepočítají se (v. svrchu III. f) do příjmu příjemcova, spočívají-li na zákonné povinnosti k výživě, v těchto tedy případech nemůže také ten, kdo příspěvky tyto osobám takovým poskytuje (tedy manžel resp. rodiče), za vyloučení částek dotyčných z vlastního svého poplatného příjmu žádati. Spočívají-li však příspěvky takové na zvláštním titulu právním, pak ovšem tvoří část příjmu příjemcova dani podrobeného, ve kterémžto případě opět ten, kdož dotyčné částky vyplácí, oprávněn jest od svého příjmu je odečísti.